

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Novela
doktorja
Grudna

O M N I B U S

BESEDA

Ivan Cankar

NOVELA DOKTORJA GRUDNA

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-181-9

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

I

Tako sem bil torej dovršil svoje študije in pred mano je bilo »življenje«. Vedel sem dobro, kaj pomeni tisto »življenje« in vendar sem bil vesel, kakor je pač vesel človek vsake izpremembe. Ali najbolj sem bil vesel domovine, ki je nisem videl že dolgo in ki sem, poltujec, sanjal o nji sladke sanje, kadar mi je bilo blago pri srcu.

Namenil sem se bil, da še tisti dan prerežem vse vrvi, ki so me vezale na tujino; in če pomisli človek, kakšne so bile tiste vrvi, tedaj je jasno, da moj sklep ni bil lahek. Tudi nekoliko nečist je bil, če se preudari stvar s posebno natankega stališča; kadar pa se gre za vso prihodnost — in z mojo prihodnostjo je zvezana v nekolicem smislu tudi korist narodova, ker mu nameravam služiti s svojimi skromnimi močmi — takrat bi bilo nespametno, da bi se vdajal človek mehkim čustvom, kolikor tudi mu je sitno pri srcu. Ne maram se opravičevati, moj namen je samo, da opišem tisti večer kakor je bil. Neprijetno je, da ne morem pozabiti nanj.

Moja gospodinja je bila lepa in prijazna gospa in če govorim po pravici, moram reči, da sem jo ljubil. Mlada je še bila in ločena od svojega moža, ki je bil malopri-

den človek in ki se je izgubil bogvekam. Mlada je bila in lepa, ali imela je napako, da je bilo njeno življenje zelo viharno in trpljenja polno. Boljše je posebno za mladega fanta, ki ima prihodnost pred sabo, da nima s takimi ženskami ničesar opraviti. Preveč je ljubezni in mehko-be v njih in neprestano iščejo, kam bi se naslonile, kje bi se odpočile. Za vse, kar jim je bilo dalo življenje hudega, bi rade tolažila, ali kdo bi jim ustregel? Tako bi si naložil na rame vso njeno preteklost — Bog vedi, kakšna je! — in vse njeno trpljenje. Človek pa mora skrbeti v prvi vrsti za svojo prihodnost in misliti mora tudi na svoj narod, ki ima toliko sovražnikov. Ali ne maram se opravičevati in ljubil sem jo resnično.

Sam ne vem, kakšna je bila moja ljubezen in čudim se, da še danes nisem popolnoma okreval. Saj imam rad vsako lepo žensko, ali takrat me je bilo izpreletelo nekaj posebnega in precej sem rekel v svojem srcu, da jo ljubim in da se bom moral paziti zaradi prihodnosti. Ime pa ji je bilo Marija.

Dolgo se je pripravljala na tisti dan, še veliko bolj nego jaz, in jezilo me je, da se je pripravljala. Tako kakor otroci na praznik. Ponoči si je šivala obleko in sam ne vem, zakaj — tako se mi zdi, kakor da bi bilo na tisti obleki nekaj njenega trpljenja in moje umazanosti nekaj. Ne videl bi danes rad tiste obleke. Lepa je bila, ali kakor je že človek: takrat mi ni bila pogodi, zato ker je

bila napravljena meni na čast in njeni ljubezni. Ko bi videl v nji tujo žensko in ko bi mi bil tuj njen obraz, bi se pač ozrl za njo in bi malo pomislil na tihem.

Tudi se ne spominjam rad njenih oči iz tistih časov. Zapazil sem, da so bile rdeče obrobljene; jokala se je najbrž, toda ni hotela, da bi videl njene solze. Resnično bi jih ne bil gledal rad, in vendar me je jezilo, da jih je skrivala. Skriti bi bila morala tudi vse sledove, zakaj tako so mi tiste rdeče trepavice neprestano očitale: »Glej, in ti niti ne prašaš!« In celó lepa ni bila, kadar so se ji poznali na obrazu sledovi prejkane noči; ustnice so bile kakor zatekle in ves obraz je bil čudno otroški, tako preplašen in ubog. Rad bi ji bil povedal kaj prijaznega, toda nisem mogel, ker bi čisto gotovo zajokala ter se me oklenila okoli vratu. Tega pa nisem maral, zakaj dan je bil že blizu.

In kmalu je dan prišel. Poleti je bilo in vsa duša se mi je zasmejala, ko sem se ozrl zjutraj skozi okno in je sijalo tam sonce čisto svatovsko. Precej sem se spomnil na domovino in tako mi je bilo, da bi zavriskal. Takrat sem ljubil to lepo zemljo tam doli; mlad sem bil in lepo prihodnost sem imel pred seboj. Kaj bi se dalo tam vse napraviti in prav takrat so bili časi taki, da bi napravil podjeten človek lahko lepo kariero! In sicer pri obeh straneh.

Ali takoj mi je bilo neprijetno, ko sem začul korake zunaj. Spoznal sem, da sem jo žalil s svojo srečo, to se pravi s tem, da sem tako varno skrival svojo srečo in nisem dovolil, da bi tudi ona pomočila ustnice vanjo. Ker sem bil srečen, sem ji bil tujec; bližala se je strahoma ter je prosila s plašnimi očmi, jaz pa sem stal hladan in je nisem ogovoril. Žal mi je in tudi takrat me je zelo bolelo, toda jasno je, da nisem mogel ravnati drugače.

Potrkala je narahlo in je pogledala v izbo. Glej, že se je bila napravila! V tistem hipu, ko sem se ozrl nanjo, sem bil vesel, da je bila moja ta lepa in prijazna ženska, moja kakor hlapec. Zato sem bil še posebno vesel, ker sem se zavedel, da je moja zunanost zelo prikupna. In tudi to je potrebno, če namerava stopiti človek v javno življenje. Obenem pa se mi je smilila in mehko mi je bilo pri srcu, ko sem videl tisti boječi, otroški smehljaj na njenih ustnicah, tisto čudno neumno prošnjo: »Oprosti mi, da te ljubim!«

In lepa je bila v tistem trenutku posebno zategadelj, ker ni bila plašljivost pogleda njenega in njenega smehljaja v prav nikakem soglasju s polnimi, predrzno vzbočenimi ustnicami, s svetlimi sivimi očmi. Jaz pa imam tako rad, če se ponosna in lepa žival poniža, če se plazi strahoma pred nogami in ne pozna svoje sile.

Prinesla mi je čaja in kolača; samo eno čašo je prinesla, nato pa je za hip počakala na pragu, toda omočil sem

ustnice in se nisem maral ozreti, dasi mi ni bilo nič prijetno. Že davno sem se bil pripravil na tisti dan, zato sem imel dovolj moči. Šele ko se je okrenila ter se vrnila v sobo, sem se ozrl za njo in sem bil vesel polnih in vitkih oblik njenega telesa. Slabost me je obšla in pomislil sem, kako žalostno je, da mora darovati človek toliko lepega svoji prihodnosti in narodu svojemu. Posebno imenitno si je bila napravila frizuro, zato ker je vedela, kakšna mi je pogodi: lasé počesane preko senc in ušes, ali nikakor ne tako, da bi ne silil prav noben las na tisti košček jasnega neba, ki je izrezan iz temnih oblakov. Samo treba je, da je čelo mrzlo in belo in da nosijo trepalnice breme temnih in težkih vejic.

Res mi je bilo sitno ob tisti uri in bal sem se večera, bal slovesa.

Že tedaj me je obšel čuden in prav nič resen čut: če namreč ni v meni nekaj nepoštenega in če ni brezznačajno moje početje. Ta čut je bil sicer nekako petošolski, toda ni me hotel ostaviti in še zdaj me obide, kadar se domislim tistega nelepega dne.

Lahko bi se opravičeval in lahko bi zamolčal, kar je bilo prej med nama. Ali moje geslo je bilo zmerom resnica sama in prepričan sem tudi, da nobeden resen človek, ki živi v dostojnih razmerah, ne bo sodil slabo o meni.

Živela sva dolga tri leta lepo in prijetno, imel sem jo rad in ona me je ljubila, kakor pač ljubi ženska, ki je doživela veliko neprijaznega. To se pravi, da se me je bila oklenila z vso silo in da mi je dala toliko ljubezni, kakor je nisem našel nikjer in kakor je niti zahteval nisem. Po pravici povem, da mi je bilo preveč te ljubezni in da so mi bili časih — posebno zadnje leto — neznosni tisti vdani in vprašujoči pogledi njenih oči. Ne zaradi tega, da bi bil že mislil na slovo, čeprav ne morem tajiti, da sem časih mislil nanj. Ali jaz nikoli nisem maral, da bi mi kdo vrnil več, nego sem mu posodil.

Sama je vedela, da bo stvar prej ali slej minila, toliko je bila pač razsodna. Ali ženska razsodnost je nekaj posebnega, nikoli ji ni zaupati. »Ne vežem te, ne smem te vezati! V očeh pa je prošnja: »Veži me ti!« In kaj bi odgovoril? Posebno v ljubezenskih urah in pa kadar je malo pijan, je človek zelo nespameten. Govori brez premisleka in obljubuje na vse strani, tako da mu je pozneje žal. Tudi meni se zdi, da sem ji bleknil časih besedo, ki je ni bilo čisto nič potreba. Tako sem sam prilival tistemu skrivnemu upanju, namesto da bi ga poizkušal oprezno in obzirno izruvat. Dà, o prijaznem domu sem že govoril, o lepi, skrbni ženici, o mirnem življenju, — vrag vedi!

Ali moja krivda ni, da je bilo njeno življenje tako žalostno in da jo je napravilo vso otroško in otroške lju-

bezni željno. Lahko tudi rečem, da sem ji v treznih in mirnih urah razložil po resnici, kako si mislim svojo prihodnost. Omenil sem ji celo, da se mislim ženiti, kadar pride čas in prilika. Ne da bi se ženil kar na slepo. Mnogo poznam prijateljev, ki so se pokopali z neumno ženitvijo. Prav in lepo, da je človek idealen, če se gre n. pr. za domovinsko ljubezen ali za slovansko vzajemnost. V praktičnem življenju pa je idealizem samo spotika in zavira, zavede človeka na pota, ki jim ni konca ne cilja. Zelo nevaren pa je slabo razumljeni idealizem za človeka, ki misli igrati kakšno večjo vlogo v javnem življenju, ki se misli takorekoč žrtvovati za narod in domovino. Za takega človeka je prva in glavna zapoved, da se dobro oženi, in druga, da se nikjer ne zameri. Pregrešil pa bi se zoper obedve te zapovedi, če bi prišel v domovino s tako soprogo, kakor je gospa Marija, drugače lepa ženska in blaga duša. Naš narod, posebno njega boljši in prosvetljeni del, pozna namreč škodljivost idealizma in petošolske poštenosti. Zato je izključen iz ugledne narodne družbe, kakor tudi sploh iz javnega življenja, kdor ne upošteva tega koristnega spoznanja. Neki znanec moj, ki je bil nastopil že prav lično politiško in družabno kariero, se je nespametno oženil in zdaj je boljše, da ne govorim o njem. Ne pripovedujem tega, da bi se opravičeval, zakaj sodbo prepuščam drugim in resnica mi je nad vse.

Tisti dan sem bil zelo nervozen; kolikor bolj se je bližal popoldan in se je mračilo, tembolj je rasel v meni čuden nemir, kakršnega prej nisem poznal. Razmišljen sem bil, ves moj nastop je bil neodločen, skoraj neokreten. To mi je bilo zelo neljubo, že zaradi Travnovih, katerim sem se nameraval pokazati v ugodni luči. Morda je izviral ta nemir iz hrepenenja po domovini, ki je nisem videl že tako dolgo in ki me je čakala, sina, da ji posvetim svoje skromne moči.

Napravil sem se skrbno, kakor se mi je spodobilo, mlademu doktorju, nato pa sem stal pred ogledalom neodločen, kakor plašen otrok, ki je grešil in si ne upa v izbo. Tedaj sem spoznal, odkod nemir, odkod tisti skrivni strah, ki se mi je videl celo v očeh in na licih.

Zunaj je čakala, da bi prišel. Prazniško oblečena je sedela za mizo, ni si upala vstati in tudi ne odpreti duri. Jokala bi, ali tudi jokati si ni upala, zato da bi se ji ne poznalo na obrazu. In vendar so bile njene oči rdeče obrobene in so ji upadala lica; toliko je bilo tistih solz, ki so kapale na srce. Jaz pa sem se bal njene ljubezni in njene žalosti in njenih solz. Nisem mogel in nisem smel izpregovoriti prijazne besede, drugače bi bilo vse izgubljeno. Oklenila bi se me in bi se razjokala, jaz pa ženskih solz ne morem gledati; raztopilo bi se mi srce in zinil bi neumnost.

Sram me je bilo, da sem prijel kljuko tako oprezno in odprl duri tako strahoma. Stopil sem v izbo in sem postal za trenotek; ozrla se je name s tako prosečim in vse prestrašenim pogledom, kakor da bi stal pred njo hudo-delec. Niso prijetni taki trenotki in tudi mene je obšlo za hip, da bi pokleknil pred njo, kakor je tam sedela. Ali spomnil sem se na domovino in odleglo mi je. Vendar pa sem sam čutil, kako je bil moj glas nekoliko drugačen in kako so se mi besede nerodno in težko kobalile z jezika.

»Torej, Marija ... pridi torej ob petih ... malo prej tudi lahko prideš ... potem se popeljemo skupaj ... da popraznujemo malo ...«

Videl sem, kako je hotela prašati: »Zakaj pa bi ne šla s tabo takoj? Zakaj se me sramuješ?«

Toda samo pogledala me je z velikim pogledom in še bolj neprijetno mi je bilo, kakor da bi me bila vprašala. Videl sem takrat v njenih očeh vse tiste lepe noči, ko sem ji obljuboval s poljubi in objemi in vse tiste lepe noči so mi padle na dušo kakor silno breme, težek dolg.

Glas njen pa je bil zdaj mehak in miren.

»Ali bi ne bilo boljše, da bi ne šla s teboj? ... Verjemi, ne bo mi težje doma ...«

Nasmehniti se je hotela, ustnice pa so se zakrivile, kakor v jok. Tudi takrat me je obšla slabost in sklenil

sem, da napravim brž, zakaj nisem se mogel ozreti več v njen obraz.

»Pridi, Marija ... rad bi, da prideš! Do tedaj pa z Bogom, Marija!«

Nič ji nisem ponudil roke, okrenil sem se in sem šel.

In ko sem šel po stopnicah, sem se domislil njenih besed in sem se začudil. Kako je pač spoznala moje misli, ki še meni samemu niso bile popolnoma jasne? Ne bo ji težje doma, nego na gostbi. In kadar je zaljubljeni ženski težko, tedaj je jasno, da je ljubosumna. Vrag vedi, kaj si je bila izmislila!

Kakor sem bil nemiren in vesel, iz misli mi ni mogel njen obraz in tudi njen glas sem slišal še zmerom. Težko mi je bilo, kakor da bi bil storil nekaj hudobnega, česar ni mogoče popraviti nikakor in nikoli več ...

Zdaj, ko to pripovedujem, mi ni prijetno pri srcu. Ni mi prijetno, če se spominjam trenutka, ko smo se odpejali na poslednjo gostbo. Spominjam se na ves večer, kakor se spominja hudodelec na oči, ki so strmele vanj v blaznem strahu, ali najbolj neprijeten mi je tisti trenotek in rad bi ga izbrisal iz svojega življenja. Vzdrmam se namreč časih nenadoma, ko je v izbi noč in ko sijejo zvezde na nebu, in na misel mi pride tisti trenotek, Bog vedi, zakaj.

Prišel sem s prijatelji iz avle. Slovesen čas je bil in ves sem bil vznemirjen, razmišljen. Travnovi so prišli in Sli-

varjevi in pozdravili so me, mladega doktorja, z velikim spoštovanjem. Komaj sem vedel sam, komu sem stiskal roko in komu sem se poklanjal. Toda v vsej razmišljenosti in v vsem nemiru sem vendarle preudaril, da je Travnova Minka lepša od Slivarjeve Marice in da ima tudi bogatejšo doto. Ne rečem, da sem gledal na denar, ampak če se pripravlja človek na politiško in družabno kariero in če se misli posvetiti narodu in domovini, tedaj mu ni zameriti, ako upošteva takorekoč tudi praktično stran življenja.

Kakor v sanjah sem videl takrat vso družbo in samega me je bilo sram te otroške in popolnoma neumestne vznemirjenosti. Komaj sem premeril z razmišljenim pogledom nežno-vitko telesce gospodične Minke, niti nisem odgovoril zelo prijaznemu smehljaju njenemu, in komaj sem se ozrl na Marice bujnokošato telo, komaj sem opazil plašni in razžaljeni pogled njenih oči ... Tako se človek veže tukaj in se veže tam; žalostna je pač usoda njega, ki misli na svojo prihodnost in na prihodnost naroda svojega ... Toliko sem čutil že takrat, da se večer morda ne razvije tako prijazno, kakor bi bilo treba.

Sedli smo in že so udarila kopita ob tlak, že je švrknil bič.

»Franc!«

Spreletelo me je po vsem telesu — ali je bil strah, ali je bila bolečina?

Ozrl sem se in ozrli smo se vsi, tudi Minka se je ozrla, ki je sedela poleg mene, imeniten bel slamnik na glavi in na slamniku imenitno rdečo rožo.

Tam je stala pod stopnicami v ubogi svoji prazniški obleki — meni na čast in v ljubezen jo je šivala dolge noči —, glavo sklonjeno in roke povešene ob životu, na smrt obsojena.

Morda si je samo mislila moje ime in prišlo je samo slučajno na jezik, samo slučajno so se odprle morda ustnice. Zakaj njen glas je bil tako mehak in tako tuj, kakor ga nisem slišal nikoli; tudi oči njene so bile tako tuje, kakor da bi gledale v daljavo po dolgi cesti, ki ji ni konca.

»Franc!«

Že so bila udarila kopita ob tlak, toda skočil sem z voza. Prijel sem jo za roko in sem jo povedel k vozu, med svoje prijatelje.

»Zakaj ne k tebi?« me je vprašala z velikimi očmi. Tako otroška je bila in nerazsodna!

Jaz pa sem se ves tresel in ker mi je bilo v licu mraz, se mi je pač tudi na obrazu poznalo hudodelstvo.

Minka me je pogledala in čutil sem se ponižanega in osramočenega, tako da se ji nisem ozrl v obraz, ko sem ji odgovarjal z jecljajočim jezikom.

»Gospodinja moja je ... malo otročja ženska ... želela je z nami, pa sem ji obljubil ... zdaj pa mi je zoprno ...«

Tako sem jo izdal tisto uro in čutil sem na čelu Judežovo znamenje.

II

Došli smo v klet in smo posedli okoli mize. Bog vedi, kdo je bil napravil to nerodnost: Marija mi je sedela skoraj nasproti, poleg starega Travnca. Tako sem bil prisiljen, da sem ji gledal neprestano v obraz; če sem se ozrl v stran, mi je nekaj zaokrenilo glavo in spet sem videl pred sabo tiste velike nemirne oči.

Minka je sedela poleg mene in vesel sem bil njene tople bližine. Fina je bila in nežna, ali najbolj nežne so bile njene roke: tako bele, ozke in drobne, da bi se jih človek le strahoma dotaknil.

Zapazil sem na vozu, da se je bilo nekaj neprijetnega oglasilo v njenem srcu in čutil sem, kakor da bi imel rjavo pego na obrazu. Zato sem se trudil, da bi izbrisal tisto pego. Ali čudno je, da človek ne more govoriti duhovito, kadar bi rad govoril in iz vsake neumnosti vzraste druga, večja. Minka je bila naklonjena muziki, literaturi in umetnosti. Lepe stvari so to, ali povedati moram naravnost, da so mi precej tuje. Že iz principa se ne ukvarjam veliko z njimi. Sodim namreč, da ima naš narod vse polno nujnejših potreb nego je umetnost. Umetniki so pri nas naivni in nerazsodni ljudje, ki so izgubili merilo za praktične potrebe. Jaz jih ne spoštujem posebno; najboljšje je, če občuje človek z njimi kakor z otroci:

ljubeznivo sicer in obzirno, toda pokazati jim je treba premoč zrele pameti. Potreba in korist umetnosti se lahko sodi po ugledu, ki ga uživajo umetniki; zatorej ne priznavam te koristi. In prav je, da je tako! Kdo bi spoštoval človeka, ki zakoplje svoje zmožnosti v brezplodne sanjarije in sicer samo zategadelj, da bi zabaval pametnejše in solidnejše ljudi, ki te zabave niti ne zahtevajo?

Minka pa je sodila o umetnosti, kakor pač sodijo nezkušene in nepokvarjene duše, ki še nimajo dovolj smisla za praktično življenje. Tako so udje iste družine: otroci, nedozorele ženske in umetniki ...

Pili so na moje zdravje in izpraznil sem na dušek dvojce kozarcev. Takoj se mi je srce razradostilo in tudi v lica sem začutil toploto. Lep pajčolan mi je legel na oči, kakor lepa sentimentalna megla in v tej megli sem videl Marijin obraz. Vzdignil sem kozarec in sem ji napil od daleč, ona pa se je nasmehnila in nič vesel ni bil njen smehljaj. Ali jaz bi bil rad, da bi bila vesela ob tisti uri, ne gledal bi rad pred sabo neprijaznega obraza — tako kakor se človek ne mara spominjati svojih grehov in davnih neveselih dni, kadar sedi pri vinu in upa v prihodnost.

Od začetka je bila družba nekako lesena, dasi je bilo med nami troje lepih žensk. Toda vino je bilo dobro in smeh je bil zmerom glasnejši in svobodnejši, beseda je tekla brezobzirnejše. Stari Traven je bil morda celo pre-

več brezobziren. Izbral si je bil Marijo za sosedo in jo je zabaval po svoje. Debel in robot človek je bil, obraz kakor velika, na grobo obtesana pesa, roke mesnate in težke. Meni se je zdel in se mi zdi še danes vzor narodnjaka. Sentimentalnost mu je bila popolnoma tuja, toliko več smisla pa je imel za praktično življenje. Spoznal je bil že od zgodnje svoje mladosti, da je nespametno in škodljivo, če se ukvarja človek z idealnimi sanjarijami; hoditi mora krepko in brezobzirno proti cilju, ki se mu pravi blagostanje. In celo v teh krepkih korakih, v tej trdni volji je mnogo resničnega idealizma. Vsaki ud narodov, ki skrbi za svoj telesni blagor, skrbi obenem tudi za blagor naroda in s čisto nacionalnega stališča so najbolj spoštovanja vredni tisti ljudje, ki imajo bogate hčere. Minka pa je bila poleg tega tudi jako lepa, in srce mi je vztrepetalo, kadar sem ji pogledal naravnost v obraz.

Vzdignil se je stari Traven, potrkal je s kozarcem na mizo in je izpregovoril napitnico meni na čast. Danes imam nekako tak občutek, kakor da je bilo v njegovih besedah nekoliko ironije; njegove oči, ki so imele že itak lokav izraz, so celo nalahko pomežikavale.

Govoril je o krasni in vzvišeni nalogi, ki čaka mladega človeka ob izvršetku študij in ob povratku v domovino. V živih bojah je naslikal žalostno stanje našega naroda, govoril je o sebičnosti — oči so pomežiknile —

o »pijavkah« — oči so pomežiknile — o bojih, ki jih mora bojovati mlad, za idealne vzore navdušen človek proti »silam teme« in oči so mežikale neprestano. Res, zdi se mi, da je bilo v njegovih besedah nekoliko ironije. In še nekaj drugega je bilo v njegovih pogledih; bilo je in je leglo polagoma tudi v njegove besede, nekaka lahka, komaj čutna humoristična senca. Opazil je bil namreč, da se je nagibala moja glava na desno in da je počivala moja desna roka na sosednjem stolu, prav ob rami gospodične Minke. Bilo mi je precej tesno, zakaj čutil sem, da me je v mislih tehtal in cenil, meril z natančnim merilom moje zmožnosti in lastnosti ... Ko je dovršil, so se iztezale roke preko mize in kozarci so veselo zveneli; jaz pa sem bil vznemirjen od premnogih in zelo različnih čustev, ki so polnila takrat moje srce in vino se mi je razlivalo po mizi.

Zgodilo se je ob tisti uri prvikrat, da sem dvomil nad seboj, nad svojo zunanostjo in nad svojim značajem. Nekako majhnega in nerodnega sem se čutil, Bog vedi zakaj. Lahko rečem, da je moja zunanost zelo primerna in celo na cesti se je časih ozrlo lepo dekle za mano. Ne pripovedujem tega, da bi se bahal, temveč samo zategadelj, da pokažem, kako brez vsake dejanske podlage je bila moja plašljivost. Tudi nad svojim značajem se ne morem pritoževati. Spoznali ste, mislim, že iz mnogote-

rih mojih opomenj, da sem takten in resen človek, ki se namerava posvetiti narodu in domovini. Ali kljub vsemu mi je bilo, kakor da mi nedostaje nečesa in da je treba ta nedostatek prikriti, da je treba lagati. In tako je naravno, da sem se čutil ponižanega, majhnega in nerodnega.

Ali je bila ljubezen, ali je bila samo praktična želja, z ozirom na prihodnost in na domovino? — Resnično mislim, da se je bilo porodilo takrat nekaj ljubezni podobnega v mojem srcu. Nekaj sentimentalni ljubezni podobnega, zakaj nikoli še kakor ob tisti uri nisem občutil želje, da bi bil hlapec in da bi pokleknil pred žen-sko ter ji poljubil krila rob. Ni bilo tako samo zaradi močnega vina in zaradi tistega posebnega gostilniškega vzduha, ki posentimentali za trenotek celo najbolj robato gorenjsko dušo. Zahrepenel bi, ko bi ugledal njene oči nenadoma na cesti in bi jih ne bil videl nikoli poprej. Tako se je porodilo v mojem srcu nekaj neznanega, — hrepenenje po tisti lepi mladosti, ki sem se je še komaj spominjal, po tistih časih, ko nisem še mislil ne na prihodnost ih ne na blagor domovine, hrepenenje po tistih lepih slovenskih krajih tam doli po ljubljanskem polju in po notranjskih gozdih ...

Ta čut je bil tako nenavaden, meni vsemu tako tuj, da se je izpremenila solidnost mojega vedenja v otročje omahovanje. Kmalu pa sem opazil nekaj drugega, kar

me je vznemirilo še bolj, ker sem se bal, da bi se ne osmešil. Zašel je bil v našo družbo, vrag vedi kako, mlad in lep fant, ki je imel zelo ženialno zunanost in ki se je trudil tudi z besedami in kretnjami, da bi ta ugoden vtisek kolikor mogoče povečal in utrdil. Njegov obraz je bil bled in zdi se mi, da ga je napravil bledega z umetnimi sredstvi; na čelo je padalo par črnih kodrov, oči so gledale sanjavo ... Silno mržnjo imam do takih ljudi. Ne šele od tistega večera, temveč imel sem jo že prej. Ne sovražim človeka, ki laže z besedami; res je to napaka, ali razširjena je tako zelo, da je dandanašnji že navadna in odpustljiva; mnogo manj je na svetu jecljajočih ljudi nego lažnivcev in kdo bi zameril jecljavcu? Nesramnost pa je, če laže človek z vso svojo zunanostjo, s svojim vedenjem, z vsem svojim bistvom; nesramnost je, če eskamotira resničnega, od Boga ustvarjenega človeka ter prodaja po ulicah umetelno in lepo izfrizirano skrupucalo iz modnih cunj ...

Nisem se razsrdil zategadelj, ker bi bil morda ljubo-
sumen. Vendar pa mi ni bilo pogodi, ko je prišel in se poklonil ter izročil Minki rdečo rožo. Nato je stal tam, držal se sključeno v dve gube, smehljal se ter govoril duhovito. Poznam duhovitost teh ljudi. Sračja duhovitost je, iz vseh kotov nanešena, skrbno registrirana, za vsak poseben slučaj zaznamenovana. In v besedah je še ni toliko, te sračje duhovitosti. So ljudje na svetu, ki jih

poslušča človek rad in z užitkom in ki ne povedo nikoli pametne besede. Vzrok te čudne prikazni je tista imperinentna samozavest: »Poglejte me, kako imeniten fant sem!« In nasmehne se ženska zadovoljno, če ga ugleda od daleč ter pričakuje poskočne modrosti iz njegovih ust ...

Nič nisem bil vesel nasmeha, ki je zasijal tedaj v njenih očeh, zatrepetal narahlo okoli njenih ustnic. Tako se je nasmehnila in čutil sem, kako se je oddaljila za korak od mene in kako sem se tudi jaz odmaknil za korak ...

Kakor iz sanj me je vzdramil hrupen smeh od nasprotnega konca mize. Pogledal sem in sem se prestrašil, ko sem videl Marijin obraz. Poznal sem jo in zato sem vedel, da je siloma zadrževala solze; njene oči so se ozirale plašno name in so prosile.

Stari Traven je pil veliko; zabuhel je bil v lica, v njegovih očeh je bilo že nekaj živalskega in smejal se je hrupno.

»Zdaj pa vzemite mene, gospa! Tiček vam je zletel, ne boste ga držali ... le pogledjte ga!«

Mene pa je bilo sram.

»Zdaj se ženi, pomislite, gospa, za domovino se ženi! Še zaroko bomo praznovali nocoj, le potrpite! O, gospa, to so vam idealni ljudje! Ne mislijo na nič drugega, nego na domovino, zato jim ne smete zameriti, če napravijo časih kako umazanost. Vse za blagor domovine! Še

mater bi vam prodali za domovino! Jaz imam rad take ljudi, gospa, zato ker sem tudi sam iz njih rodu ... Silentium!»

Potrkal je na kozarec, vstal je in je izpregovoril napitnico domovini na čast. Mnogo sem že slišal domovinskih napitnic, ali take nikoli. Govoril je resno in s slovesnim glasom, toda zdi se mi, da je bila vse skupaj sama ironija. Ni mi bila pogodi tista ironija. Res je sicer, da skrbe ljudje večidel samo zase in da je treba razumeti domovinsko ljubezen le bolj v prenešenem smislu, ali takih reči ni treba javno razlagati. Prvič zato ne, ker takten človek nikoli ne kali navdušenosti vesele družbe in drugič zato ne, ker so tiste reči itak vsakomur znane ... Satira je na mestu samo tedaj, kadar ne žali solidnih in dobro situiranih ljudi, ki plačujejo vedno svoje davke in ki so sploh vzorni rodoljubi. V ostalem pa sem že povedal, da je bil tudi Traven vzoren rodoljub in njegova hči ni bila samo bogata, temveč tudi lepa.

Domislil sem se, da bi govoril o poeziji, o lepih spomladanskih nočeh, o gledališču, o muziki, in o balih ter da bi tako pridobil njeno zaupanje; zakaj bila je v resnici zelo nedolžna in luninih žarkov željna duša. Toda okrenila se je nenadoma k meni in me je vprašala naravnost v obraz:

»Ali ste resnično ljubili gospó, ki gleda na naju?«

Tako me je zmedlo to nenadno vprašanje, da sem zardèl ter odgovarjal jecljaje in s povešenimi očmi.

»Kako da bi jo bil ljubil? Odkod, gospodična, to vprašanje?«

Povesil sem bil oči, toda spoznala me je in razumela je. Čutil sem njen pogled na licu in ves hladen je bil.

»Izdal si jo, zatajil si jo iz umazanosti in iz zelo navadne sebičnosti!«

Takrat šele sem spoznal popolnoma, da se je bilo hudó nagnilo moje srce do tega finega obraza, ki se je okrenil k meni tako hladan. Zbolelo me je srce kakor nikoli, naravnost sem ji pogledal v oči in nič več ni bil neokreten moj jezik.

»Resnično sem jo ljubil, gospodična, kakor ljubi človek udobno življenje in toplo spomladansko sonce in mrzlo kopel v avgustu. Kaj mi zamerite, da sem ljubil mrzlo kopel v avgustu?«

Bila je namreč moje prihodnosti imenitna fasada, ki se je podirala, in tako sem se mahoma iztreznil, govoril sem hitro in vroče, a vse besede so bile pretehtane na fini tehtnici strahú in samoljubja. Izdal sem jo bil prej skoraj nehoté in z nejasno pametjo, zdaj pa sem jo čisto trezen privlekel na prodaj.

»In če bi jo bil ljubil od srca, ne samo kakor mrzlo kopel v avgustu? Ali sem jaz kriv, gospodična, da vas ne

poznam dalj nego par tednov, par mesecev, to se pravi en sam kratek hip? Zakaj očitata mojim očem, da so gledale prej, preden so videle vas? Očitam jim sam dovolj, zakaj resnično: čisto brez koristi so gledale prej!»

O ti skrupucani Brežan, lažnivec po bistvu, patron tistega večera! Ozrl si se name v tistem trenutku in sram me je bilo! — Toda preko lepe ceste življenja mojega so stavili plot in hotel sem čezenj, da bi ne bilo prepozno. Še je bilo vprašanje v njenih očeh in tudi njeno srce še ni bilo odgovorilo naravnost. Zato sem govoril, da bi ne odgovorilo prehitro.

»Videl sem vaš pogled in zbolelo me je v srcu. Očitati ste mi preteklost, zato jo izbrišem, ni je več. Od tistega dné štejem svoje življenje, ko sem vas ugledal prvičkrat.«

Natanko se še spominjam na te svoje besede, zakaj trenotek pozneje se je resnično podrla tista imenitna fasada moje prihodnosti.

Človek vede časih oprezno in z veliko umetnostjo barčico svoje sebičnosti med nevarnimi skalami in čez hudobne vrtince, ali ko že ugleda pred sabo lepo prostrano morje, ga premoti veseli razgled ter ga napravi tako brezskrbnega, da zajadra naravnost v brezno. Tako se je zgodilo z menoj in daleč bi že bil danes v karieri

svojega domoljubja, da nisem bil takrat tako po nemarnem izpustil krmila.

»In da bi jo bil ljubil resnično, kako bi se mogel živ človek privezati nanjo? Kadaver bi nosil s seboj, težki in počasni bi bili moji koraki v prihodnost. Ali bi živel od ljubezni? Ali bi z ljubeznijo stavil bajtico udobne in češčne prihodnosti? S samo ljubeznijo še komaj da bi bil kdaj občinski svetnik, na kako politično kariero pa še misliti ni!«

Tako je bilo. Precej tedaj se niti zavedel nisem, kaj sem bil napravil, ali polagoma se mi je danilo. Kadar je človek najbolj pijan, misli zmerom, da je najbolj trezen.

»Zato ste jo torej zatajili!«

Pogledal sem jo začuden in sem videl hladen pogled, rahel nasmeh na ustnicah. Videl pa sem tudi svoje neumnosti gosto noč. In kakor je bila gosta in črna, sem romal zmerom dalje vanjo. Kadar napravi človek budalost, je najboljša, da jo izvede do konca; retiriranje je znamenje slaboče in impertinentnost dela boljši vtisek nego slaboča. Zato je razumljivo, da sem retiriral, kajti če bi bilo na svetu še kaj neumnejšega, napravil bi bil tudi tisto.

»Na kakšno materialno prihodnost sploh ne mislim, gospodična! To se pravi, ne mislim toliko na svojo prihodnost, kakor na prihodnost naroda in domovine, ki imata obadva toliko sovražnikov! In v viharjih politič-

nih bojih, na poprišču ... takorekoč na braniku za pravice naroda je človeku težko in sitno, da bi se ukvarjal z neumestnimi čustvi —«

Skratka, dovolite mi, da spustim zagrinjalo! Nasmeh na njenih ustnicah je bil zmerom razločnejši, njen pogled je bil zmerom jasnejši, nič več ni bilo vprašanja v očeh. Sedel sem tam, pritlikavec na nizkem stolčku; komaj so mi dosegle roke rob mize in njen komolec; moje velike in neumne oči so gledale plašno v smehljajoči obraz, ki se je sklanjal k meni. In takrat sem jo ljubil. Brez greha in sramote rečem, da bi bil dal tedaj zanjo svojo prihodnost in tudi prihodnost domovine. Nikoli je nisem ljubil bolj nego tedaj, ko sem bil tako globoko pod njó in ko je bil njen obraz tako hladen, tako poln zaničevanja njen nasmeh. In zdí se mi, da sem jo ljubil samo tedaj in morda samo zategadelj, ker je bila tako visoko nad mano.

»Vzdramite se, gospa vas kliče!«

In resnično sem se vzdramil kakor iz pijanosti, ugle dal sem naokoli vesele, razgrete, že pol pijane obraze in začul sem smeh in glasen razgovor.

Klicala me je z očmi, s tistimi prestrašenimi očmi, ki so bile že vse solzne. In tako sem se povrnil kakor iz daljnih neznanih dežel, povrnil sem se iz čudnih sanj in sem začutil vso bolečino nelepe resničnosti.

Vstal sem in tudi Marija je vstala izza mize. Nihče se ni ozrl na naju, samo pogled Minkin sem čutil na obrazu. Spremljal me je in je ležal mirno na mojem licu, tako da me je skelelo.

Marija me je prijela za roko in šla sva preko kleti na temnejšo stran. Obok je bil vmes in tako sva slišala razgovor, kakor od daleč, tudi vroče znamenje na mojem licu je ugasnilo. V temnem kotu je dremal natakár.

»Ali je ona tvoja nevesta, Franc?«

To je bilo tisto vprašanje, ki sem ga pričakoval in ki me zategadelj ni čisto nič vznemirilo. Pripravljen sem bil nanje in mislil sem na odgovor že tedaj, ko sem se prvič poklonil gospodični Minki. In odgovor ni bil težak, zakaj Marijine oči niso bile tako vprašujoče in tudi ne tako razumne, kakor tiste lepe hladne oči, ki so me bile ponižale do kolena. Marija me je ljubila.

»Ne bil bi te povabil na svojo zaroko, Marija!«

Ali kakor me je ljubila, v svojem srcu je razumela, da nisem govoril naravnost. Zato se je ozrla name z velikim in polnim pogledom, ki me je prosil usmiljenja. Nikoli se ni tako ponižala pred menoj, kakor tisti večer in vse njeno ponižanje tistega večera se je zvrnilo name kakor breme, ni lažje od njene ljubezni. Tesnó mi je bilo poleg nje, rad bi se bil povrnil v društvo.

»Franc, ali se nič ne spominjaš, kako sva živela prijetno, toliko lepih let, toliko prijaznih dni? ...«

In že so bile solze v njenih očeh, že je tudi moje srce omahovalo.

»Kuhala ti bom čaja, kakor ga imaš rad ... in nič te ne bom motila, Franc ... Pa oprosti mi, od srca te prosim, da sem te takrat tako razžalila ... nisem hotela in samo dobro sem mislila ...«

Ne vem, kdaj me je bila razžalila, ali najbrž sem jo bil razžalil jaz sam. Videla je pač, kako se vije moja roka polagoma iz njene, kako se poslavljam neprijazno, in v veliki bojazni so se ji misli zmedle. Ali čas ni bil umesten za sentimentalne prizore in tako sem hotel mahoma presekati stvar.

»Ne govori budalosti, Marija, — sedi lepo za mizo in bodi vesela, kakor so drugi veseli! Zakaj mi greniš življenje?«

»Ali se ne povrneš več, Franc?«

Toliko strahu je bilo v njenem pogledu, da nisem mogel odgovoriti osorno.

»Kaj ti pride na misel! Ali ti nisem že povedal, da se vrnem kmalu, za praznike že morda ... ali pa še prej ... In čemu to zdaj, čemu ta vprašanja? Gostje naju pogrešajo, ne blamiraj me pred ljudmi!«

Malo je še postala, ni še izpustila moje roke; gledala je v tla in zdelo se mi je, da so njena lica v tistem trenutku shujšala in upala.

»Saj bom zdaj mirna, Franc; nič več se ne bom ozirala nate, zato da ne boš jezen. Ali zmerom bom mislila nate, Franc, tudi potem, ko boš daleč v svetu ...«

Vračala se je k mizi, glavo povešeno, s trudnimi in drsajočimi koraki, tako kakor da bi nosila na ramenih težko breme. Jaz sem šel za njo in ko sem se vrnil k mizi, se nisem upal ozreti nikomur v obraz. Vzdignil sem kozarec in sem ga izpraznil na dušek ...

Mnogo je minilo let od tiste ure, — veliko sem se učil in tudi pretrpel veliko, ali tako živo mi je še v spominu, kakor da bi bil ubil človeka. In v sanjah se vrne časih, gre mimo postelje in se ozre name. Tako da sem zjutraj bolan in so mi noge težke in mrtve, kakor od dolge napore pot.

Rekel sem že mnogokdaj v svojem srcu, da sem premehak in da se mučim zaradi stvari, ki je drugim samo prijazna anekdota v življenju. Kako pa bi hodil po lepi cesti svoje kariere, če bi ne prehiteval drugih, če bi časih, recimo, ne preskočil trupla, ki je bilo obležalo tam slučajno? Grenka je ta cesta in z moškim korakom mora stopati človek; če bi se oziral z usmiljenim pogledom, postal bi naposled še sam, obležal ...

III

In vstali smo in smo se napravili na pot. Slivar, debeli, prijazni gospod, nas je bil povabil na izlet in na kozarec starega vina. Imel je lepo posestvo poldrugo uro od mesta, belo hišo in prostran vrt in vinograd. Mnogo prijetnih dni sem doživel tam — toda Bog vedi, kakšna je moja usoda: z neveselim občutkom, celó z grenkostjo se spominjam na vse najlepše ure svojega življenja in kar mi je bil podaril dobrotljivi Bog, da bi izradostil moje srce, mi je padlo v blato iz neokretnih rok! ...

Bili smo že vsi precej razgreti, ko smo se odpravljali. Govorili smo glasno, smejali se brez vzroka in vsi smo bili zaljubljeni. Celó v staro srce Slivarjevo so se bili povrnili spomini iz davnih časov, in pripovedoval je, da mu je dolgčas tam v samoti in da si poišče nevesto. Velik in neroden človek je bil, oči so mu bile zalite in motne od vina in govoril je s težkim jezikom. Drugače pa je bil prijazen gospod in dober rodoljub, tudi njegova hči je bila lepa, le malo prekrepka ženska in podedovala bo

najbrž vse tisto idilično in nezadolženo posestvo z vinogradi in prostranim poljem vred ...

Naročili smo troje voz in posedli smo kakor je nanese. Naneslo pa je tako, da sem sedel s Slivarjevimi in s plašljivim, golobradim človekom, ki ni zinil vso pot besedice; ne vem, ali je sanjal o prihodnosti in o čudnih, slavepolnih karierah ...

Prelep večer je bil, kakor sem videl takih še malo. Vse zvezde so gorele; kakor o velikih praznikih so bili prižgali vse luči na tej silni kupoli. Od začetka se je zasvetilo samo časih visoko nad nami, med mestnim zidovjem, ali kmalu se je potopilo mesto v dolino in kupola se je vzdignila od vzhoda do zahoda. Kakor odsev žarečega neba se je svetilo mesto spodaj, čuli smo od tam plapolanje in podrhtevanje tisočerih nemirnih plamenov.

Vselej, kadar je tako lep večer, je moja duša sentimentalna, izgubi se v čudne sanje. Tudi vino je bilo morda vzrok, da me je obšla prijetna lenoba in da se mi je skoraj dremalo. Srce mi ni bilo veselo, toda žalost, ki sem jo občutil tedaj, je bila tako mehka in estetična, da sem jo užival ...

Na vozu pred nami so bili Travnovi, za nami pa so se smejali in razgovarjali moji prijatelji in Marija je bila med njimi. Ko bi se ozrl, bi videl njene velike oči in zato se nisem ozrl.

V dremotnih sanjah sem premišljeval o svoji prihodnosti, o lepi poti, ki je najbrž še pred menoj. Tam pred menoj je bila prihodnost in jadrno je vozil lahki voz. In moja prihodnost je bila lepa, vitka in fina, sladkooka, beloroka. Smehljala se je pred menoj, prav dobro sem videl njene oči — ali se je smehljala meni? — Tako hitro je vozil lahki voz, ni ga bilo mogoče doiti. Razdalja med menoj in med njo je bila zmerom ista, vozova sta hitele jadrno, približala se nista niti za ped.

»O postani, ti sladkooka, beloroka! Ni je sreče nego pri tebi!«

Nagnila je glavo, nasmehnila se je in voz je hitel.

Ali mi je resnično usojeno, da gledam prihodnosti v obličje in da je ne dosežem nikoli? Ali bi hodil samo zategadelj po tej grapavi poti življenja svojega in bi samo zategadelj težil svojo dušo z mnogoterim bremenom, da bi postal naposled za ped pred ciljem? Zaman bi se sklanjal, iztezal roko, niti z mezincem bi se cilja ne dotaknil! ...

Tako je bila legla žalost v moje srce. Po gladki cesti so hiteli vozovi in na nebu so sijale zvezde; zdelo se mi je, da so čisto blizu in da mi gledajo v obraz s smehljajočimi očmi. Vzdramil sem se malo in sem se ozrl in zvezde so se vrnile na nebo.

Grenko je, nikoli dohiteti prihodnosti, nikoli preteklosti ubežati! Vozovi hite, ali spredaj in zadaj zmerom ista

razdalja; hodi človek in hrepenenje mu reže gube v lica, noge se tresejo in omahujejo; toda grenka preteklost mu je za petami neprestano, lepa prihodnost se smehlja in se umika ...

Strah me je bilo, da bi se ozrl nazaj, zakaj na tilniku, na hrbtu sem čutil pogled njenih oči. Tihe so bile njene oči, ali očitale so mi in so prosile neprestano. Takrat sem spoznal, da ne ubežim pogledu teh oči nikoli več. Ni bila Marija, nič ženskega ni bilo več na nji — moja preteklost se je ozirala name z očitajočim pogledom ...

V tisti lepi noči, v nemirnem pijanem poluspanju so se mi bile misli čudno zmedle. Celó v meni niso bile tiste misli; ležal sem tam udobno naslonjen — pa so, glejte, prišle od vseh strani ter so hitele ob vozu lahkonoge, lahkokrile, dotikale se voza z rokami, prisedale k meni ter poskakovale spet na cesto. Jaz mislim, da je bilo tako zaradi vina.

In zdelo se mi je v teh čudnih sanjah, da se voz, ki je bil prej daleč zadaj, zmerom bolj približuje. Skoro že sem slišal tik za sabo sopenje in pohrskavanje konj, čutil že na tilniku njih vročo sapo. Odmikal sem glavo, sitno mi je bilo. Tedaj pa se je ona počasi vzdignila na vozu — nisem okrenil glave, ali videl sem jo natanko — in Bog vedi, kako se je to zgodilo: zmerom bližje mi je stopala, preko voza, preko konj, in že je bila poleg mene.

»Ali se še spominjaš, kako si prišel k meni, ves ubog in ljubezni željen? Ali se nič ne spominjaš tistih dni, ko si me prvokrat, še plaho, poljubljal na roko, na lice, objemal me okoli pasu ter mi govoril blage in prijazne besede?«

»Spominjam se, Marija, usmili se!«

»Toliko sem ti dala ljubezni in življenja svojega — kdaj mi povrneš? Na dlani sem ti prinesla srce in toliko bogastva je bilo v njem, da ne dosežeš tolikega nikoli več. Ti pa si ga zavrnil, zdaj, ko si ga bil okusil. Vzel si ga bil malomarno in si okusil ter si vrgel v prah vse tisto veliko bogastvo. Zdaj pa si se okrenil, da me ostaviš siromašno, oropano. Daj mi vsaj roko v slovo, vsaj prijazno se v slovo nasmehni; ni treba hvaležnosti, le malo prijaznega spomina!«

Tedaj pa se je vzdignil srd v mojem srcu, vzdignil se je poslednji brezobzirni odpor.

»Kaj zahtevaš od mene, ženska? Hvaležnost prosiš in prijaznega spomina? Lažeš, ženska, lažeš! V ljubezni in skromnosti, ženska! Oklenila si se me bila z obema rokama, držala si me trdno, težko sem že dihal ... Ali tedaj sem se izvil siloma prstom desnice; izpusti, ženska, še z levico! ... Kaj ne veš, kaj ne veš, da me čaka domovina? Kaj ne veš, da hočem navzgor, po svetli poti, po široki sončni cesti? Že je zazvonilo tam doli, že me kličejo prazniški zvonovi izpusti, ženska!« ...

O Bog, zdi se mi, da sem lagal celó v sanjah!

Ni izpustila, tudi z levico me je objela okoli vratu, ležala mi je skoraj na prsih, skoraj me je palil v obraz žareči pogled njenih oči. Ustnice so se premikale nalahko, šepetale so polrazumljivo in v velikem strahu.

»Ne ubijaj, Franc ... glej tako sem še mlada, še bi živila rada ... Franc, samo še eno leto, en mesec še, Franc ... usmili se!...«

Jaz pa se nisem usmilil; iztrgal sem se siloma in sem jo sunil v stran. Videl sem njene oči in nikoli jih ne pozabim ... Ali bilo je prepozno, pregloboko se mi je bila vsadila v srce misel na domovino in na kariero. Že tedaj sem bil izročil krmilo svoje barke treznemu, preudarjajočemu razumu in sem odslovil mehka čustva, krmilarje nezanesljive. To je bil prvi dan, ko sem resnično trpel za domovino ...

Ne vem natanko, koliko sem v tisti uri sanjal in koliko sem živel. To pa je gotovo, da mi je bilo zelo grenko pri srcu in da sem govoril besede, ki bi rajši, da bi jih bil govoril kdo drugi. Čegav je bil obraz, ki se je sklanjal globoko k meni in čegave so bile ustnice, ki so šepetale polrazumljivo in v velikem strahu? ...

Napol sem odprl oči — visoko tam je sijalo belo nebo, mirno in veliko, tako da se je porodilo v moji duši mehko hrepenenje. Sijalo je nebo, ob cesti je pošumevalo temno drevje, zamolklo so bila kopita in kakor po meh-

kem žametu so vozili vozovi ... O ti sladkooka — samo za trenotek! Postani samo za trenotek! Ozri se — ni potreba, da bi se ozrla ljubeznivo, ni potreba, da bi se nasmehljala prijazno! Samo ozri se s tistimi velikimi, sladkimi očmi, zato da bom vedel, da misliš name. In če so tvoje misli neprijazne, kaj zato! Ljubim te bolj nego domovino — in kaj je meni, če je domovina neprijazna, če je nebo nad njo oblačno, če je padla slana na prostrano polje? Težko mi je pri srcu, ali ljubim jo bolj kakor takrat, kadar gorí nad njo mogočno poletno sonce ... Ozri se, ti sladkooka! ...

Ni se ozrla, jadrno so hiteli vozovi, kakor od daleč sem čul pritajen smeh in spoznal sem njen glas ...

Koliko je bilo sanj in koliko je bilo resnice? Čegav je bil obraz, ki se je sklanjal nad mano in čegave so bile ustnice, ki so šepetale v velikem strahu?

Odprl sem oči in ugledal sem pred sabo čisto neznan obraz. Kdo si? Lep je bil obraz, oči pa so bile solzne, tako da sem jih čutil na licih. Zdrznil sem se in sem jo spoznal.. .

Kdaj, o domovina, mi poplačaš tisto trpljenje? Veliko sem doživel na svetu in veliko pretrpel, ali nikoli ne pozabim tistega trenotka, ko sem ugledal dvoje objokanih in prestrašenih oči. Mirne so bile ustnice, toda slišal sem jasno njen očitajoči glas.

»Kaj si čisto pozabil name, Franc? Dolg je bil večer in ves večer se nisi ozrl name! Kaj sem ti storila, Franc, da si tako neprijazen? Ali se ne spominjaš več tistih večerov, ko sva se sprehajala po lepem jesenskem vrtu in si mi govoril toliko prijaznih besed? Tiho je bilo moje upanje in veselo, zdaj pa sem ti pogledala v obraz in sem se prestrašila ...«

To je bila namreč Marica, ki sem jo ljubil nekoč, kakor ljubi človek vsako lepo žensko. Reči moram, da sem jo ljubil deloma tudi iz domoljubja, zato ker je bil njen oče dober rodoljub, kakor sem že povedal, in ker je imel jako prijetno posestvo. Ob tisti uri pa je bila moja duša polna sentimentalne ljubezni in tako nisem razumel njenih besed, nisem razumel tistih časov, ko sem se sprehajal po lepem jesenskem vrtu, poln drznega življenja in nečistih misli ... O, da bi še enkrat zašumeli kostanji, kakor so šumeli na tistem vrtu, da bi še enkrat tako zadišale jesenske rože, kakor so dišale takrat! ...

»Veseli ste bili nocoj, gospod doktor, in ste čisto pozabili name!«

Vzdramil sem se iz dremotnih sanj — tam visoko je zasijalo belo nebo, ob cesti je pošumevalo temno drevje, kakor po mehkem žametu so vozili vozovi. Zadremal je bil mladi fant, slonel je tam s polodprtimi ustnicami in vročim obrazom. Bog vedi, po kakšnih deželah je romal, kakšne kraljične je ljubil; ustnice so se premikale in

so se smejale. Zadremal je bil tudi Slivar in hropel je naglas, lica so mu bila potna in zabuhla.

»Kako bi bil pozabil na vas, gospodična Marica? Zmerom sem mislil na vas ...«

Jecljal sem nerodno še v polspanju in vendar sem se lagal. Tako se privadi jezik nekaterih besed in opravi svojo dolžnost, ne da bi se človek ukvarjal s premišljevanjem. Govornikom je to jako prijetno, v navadnem življenju pa je boljše, da človek ne laže tako naravnost. Tudi Marica se je ozrla name z začudenimi in skoraj zlovoljnimi očmi. Sram me je bilo in tako sem se trudil z zaspano močjo, da bi se opravičil.

»Glejte, gospodična Marica, ves sem truden in žalosten, ne glejte me ob tej uri s tako očitajočimi očmi! Nisem govoril resnice, nisem mislil na vas. Preveč grenko mi je bilo pri duši, da bi mogla vanjo vesela misel. Ali spominjam se tistih tihih večerov in spominjam se nanje z neveselim občutkom. Bilo je in je minilo ...«

Težko sem govoril, besede so me dušile, skoraj ni mogel glas iz grla. Kadar se danes v teh razmeroma solidnih in mirnih časih domislim tiste vožnje pod belim nočnim nebom, razumem le trudoma nenavadne misli in občutke, ki jih je bilo takrat moje srce polno. Tuja mi je sentimentalnost in poslužujem se mehkih izrazov le ob posebnih prilikah in ne z velikim veseljem. Sentimentalne duše niso napravile še nikoli politične ali

družabne kariere in solza v očesu, vzdih na ustnicah je znamenje nezanesljivega značaja. »Trd bodi, neizprosen, mož jeklen,« kadar je treba v službi domovine, oziroma naroda po tisti nevarni lestvici do blagostanja in primerne časti! Ob tisti uri pa je bilo poseglo v moje življenje nekaj neznanega; šel sem po lepi ravni poti, ali nenadoma sem zavil v stran in sem blodil po čudnih krajih, ki me jih je bilo strah. Zelo sem bil slab in izmučen, ko sem se vrnil ves razpraskan in brez klobuka na široko belo cesto. Pozdravljena, ti široka bela cesta! ...

»Žal mi je tistih tihih večerov, gospodična Marica, in hvaležen sem vam zanje, kakor sem hvaležen vsakemu človeku za najmanjšo dobroto, ki mi jo je kdaj podelil, za vsak prijazen pogled, ki me je kdaj oblagodaril z njim. Ali oprostite, gospodična Marica, daleč vodi moja pot in težka je ...«

Že sem hotel razlagati z mirnimi in stvarnimi besedami vzvišeno nalogo svojo, ki se ji nameravam posvetiti v službi domovine, ali zgodilo se je po čudnem naključju, da sem se dotaknil nalahko njene mrzle roke; ni bila nežna njena roka, toda svetila se je v tej beli noči kakor od srebra. Tako me je premagala lepota večera, tiha svetloba zvezd in ne v poslednji vrsti neka posebna, skoraj nemoralična slast, ki sem jo občutil ob njenih solzah. Nagnil sem se nekoliko in sem nekoliko vzdignil tisto srebrno roko ter sem jo poljubil. Od ustnic do nog me

je prešnila v tistem trenutku čudovita sladkost, iz prijetnih spominov in iz lepe noči porojena, in tudi iz tiste sentimentalne čutnosti, ki obide zaspanega in trudnega človeka. Zatisnil sem oči in poljubil sem vdruhič njeno roko ...

Kam bežite, vozovi, kam bežiš, prihodnost moja? ... Takrat so za hip postali vozovi, zahrskali so konji, grive so zavihrale. In če pomislim zdaj, časih v trudnem mraku ... ali bi ne bilo boljše, da bi bil zavil lahki moj voz na tisto belo pot, ki se je zasvetila tedaj na levi in je ugasnila tako hitro, da ji nisem videl cilja? ...

Poljubil sem vdruhič njeno roko in vztrepetal sem in sem se sklonil, da bi poljubil tudi njene ustnice in njena lica, mokra od solza. Bog pa je hotel, da so tedaj zdrdrali vozovi na grapavo vaško ulico in da se je vzdramil študent iz prijetnih svojih sanj. Zazehal je in je pogledal na naju z velikimi in neumnimi očmi. Pozdravljen in blagoslovljen, ti mladi fant, koder te pač vodijo pota življenja tvojega! ...

Zašumeli so vrtovi, pred nami se je zasvetila prijazna bela hiša; dvoje oken je bilo razsvetljenih — ozrlo se je na nas dvoje gostoljubnih oči. In ko sem čutil na obrazu pogled teh gostoljubnih oči, se je nekaj zgenilo v mojem srcu.

Če prav premislim, je bilo morda obžalovanje ...

Vozovi so postali, hipoma je bila vsa družba glasna in vesela; zdi se mi, kakor da so takrat zvezde ugasnile in kakor da noč ni bila več tako bela in sentimentalna. Škripaje so se odprla velika vrtna vrata, zahreščali so koraki na pesku. Slivar me je prijel pod pazduho, omahoval je nekoliko in govoril je s hrupnim glasom. Ozrl sem se na pragu in sem se zdrznil. Poleg vhoda, pod kostanjem, je stalo dvoje lepih žensk in svetloba, ki je lila iz okna, je obsevala dvoje dovršenih profilov. Gledali sta si naravnost v obraz, roka se je oklenila roke in oči so se zasolzile ...

Moj namen je in moje načelo, da pišem po pravici. Ne morem torej zapisati, da je bilo moje srce težko v tistem trenutku, ko je sijala bela svetloba na dvoje dovršenih profilov in ko so se zasvetile solze v tistih lepih velikih očeh.

Spreletela me je čudna slast, zakaj zmerom je človeku prijetno, če vé, da ga ljubi lepa ženska ...

IV

Marica in Marija sta si pogledali v oči in sta se spoznali. Prvotna sebična slast, ki mi je tedaj razveselila srce, se je izpremenila polagoma v neprijeten občutek. Tako mi je bilo, kakor da sem izgubil veliko, daroval veliko na oltarju domovinske ljubezni. In časih, ob sentimentalni uri, se mi zazdi, da je bilo tisto, kar sem izgubil, vredno več, nego vsa čast in slava, ki jo mislim pridobiti v službi svojega naroda ...

Slivar nas je pogostil imenitno. Vino je bilo dobro, nisem pil boljšega še ob nobeni narodni svečanosti. In sploh sem opazil z grenkobo v srcu, da ob narodnih svečanostih po navadi ne pijo dobrega vina. Povedal sem to le mimogredé, ali vendar želim, da bi se ta graje vredni nedostatek odpravil, posebno še zategadelj, ker prav vsled slabega vina izgublajo narodne slovesnosti svoj za naš vseobči napredek in za našo prosveto preimenitni značaj ter pojema tako tudi narodna oduševljenost in

zavednost ... Lahko rečem, da nisem pijanec. Še preden sem nameraval nastopiti domoljubno kariero, sem se namenil, da se v družbi ne upijanim nikoli. Pijanega sem videl nekoč človeka, ki sem cenil visoko njegove duševne zmožnosti. Kaj se je zgodilo? Sosed njegov, oblizan človek, podoben modelu v manufaktorni trgovini, neumen in prazen, da se mi je smilil, je polagoma rasel, rasel zmerom višje, z objestnim nasmehom na ustnicah, z maščevalno zlobo v očeh se je vzpenjal ob rami svojega tovariša, ki mu treznemu ni mogel do gležnjev in ga je zategadelj sovražil v skrivni izbi svojega srca. Samo enkrat, samo tisti večer mu je bil vzrastel do rame, ali spomin je ostal in se ni dal izbrisati več ... Še iz mnogih drugih ozirov je očitna pijanost nevarna človeku, ki si misli prisvojiti posebno vlogo na polju narodnega delovanja. Možje, ki jih imenujemo s častjo in ponosom, so najbolj spoštovanja vredni, kadar jih gledamo od daleč. Kmalu ko izgovore preglasno besedo in celo če v veselem razpoloženju, leže senca na njih svetlo gloriole, masa razločuje zelo navadne poteze njih obraza in njih zelo navadne kretnje in človek, ki je bil še sinoči spomenika vreden, je nocoj vsakdanji Petrin ...

Tisto noč pa sem se upijanil, zato ker je bila žalost in ljubezen v mojem srcu. Kakor v omotici sem drsal polagoma po strmem klancu navzdol in ni ga bilo naposled

več mesta na meni, ki bi ne bilo umazano. Slačil sem človeka in prikazala se je gola žival.

Po prvi steklenici, ki jo je treščil Slivar prazno ob tla, so se vzdignili glasni pijani duhovi do stropa in zahrumelo je po sobi nebrzdano in nepopačeno življenje. Govorili so najprej o politiki in tudi jaz sem se razvnel. V Travnovem objestnem smehu ni bilo zdaj nič ironije, v njegovih besedah nič več polprijajenih obzirov.

»Domovina? Usoda? Poznam vas, ki se jokate nad njo! Zato se jokate, ker nima ničesar več, da bi vam dala; vzeli so ji preveč naši očetje! Pred tridesetimi leti, gospod Gruden, bi bili napravili vse lepšo kariero; ali dandanes, glejte, je že preveč narodnih delavcev! Čudno se mi le zdi, da lačen človek še nikoli ni bil navdušen za domovino ... Zato imam zmerom hude slutnje, kadar slišim živjakanje v bližini. Ali je bil falot že kaj pograbil, ali pa ima nečiste namere. Živela domovina!«

Zasmejal se je široko in je vzdignil kozarec. Meni so stopile solze v oči, težko mi je bilo pri srcu, toda vendar sem trčil z njim, zato ker je bil drugače pošten rodoljub. In Minka je bila lepa ženska.

»Gospod Traven, z okrutnimi besedami svojimi žalite svojo preteklost in svoje delovanje. Priznavam in sem celo prepričan, da je na svetu takih zanikrnih ljudi, kakor ste jih pravkar po pravici ozmerjali. Ali krivično bi

bil, da bi zaradi posameznikov obsojali celokupnost ...«

Jezik se mi je nekoliko opletal in da povem odkritosrčno, so se mi bile tudi misli nekako čudno zmedle, ko sem zaslišal nenadoma svoj glas. Traven se je smehljaj, vzdignil je debeli kazalec in mi je namežiknil preko mize. Natanko ne vem, kaj je hotel povedati, toda povedal sem glavo ter sem umolknil ...

Doteknila se je roka moje rame in nagnil se je k meni Marijin obraz. Vroče so bile njene oči in njene ustnice so se tresle.

»Máríca te prosi, da bi govoril z njo; čaka te na vrtu.«

Vstal sem in sem šel. Na stopnicah sem spoznal, da so mi noge že neokretne; svetilka je gorela slabo, spotikal sem se ter tipal ob zidu; med dolgo potjo sem skoraj pozabil, kam sem se bil napotil.

Zunaj je bilo svetlo, še zmerom so sijale zvezde kakor tam nad široko, samotno pokrajino. Postal sem in sem se ozrl v nebo in tako mehko mi je bilo, da bi zajokal. Nalahko je pošumevalo drevje, kakor iz velike daljave se je čulo zamolklo zvenčanje kozarcev.

Šel sem po ozki stezi, pod drevjem, in pesek mi je hreščal pod koraki. V srcu mojem je bil mir, dihal sem na polne duške čisti nočni zrak. Odkril sem se in bilo mi je sladko, ko se je igral veter z mojimi lasmi in me božal po razgretem čelu z mehko, hladno roko. Brez misli, brez

žalosti ... legel bi bil tja na klop, pod platano, in zadremal ...

Prestrašil sem se in sem se umaknil za korak.

»Kdo si?«

Stala je pred menoj kakor kip, visoka in bela, roke po-vešene ob bokih, oči velike, žareče v noč.

»Sedi tu sem, k meni!«

Prijela me je za roko, neodločnega, otročjega, kakor sem bil, in sedla sva na klop pod platano.

»Zato sem te klicala, da bi govoril, kakor si govoril ob tistem času, prav na tej klopi, pod to platano. Zakaj se me bojiš?«

Strah me je bilo, ali ne nje. Začutil sem poleg sebe njeno toplo, kipeče telo in kolena so se mi tresla ... To je bil tisti čas, na tej klopi sva sedela, pod to platano. Kaj niso bile samo sanje vmes? Zadremal sem bil za trenotek, truden od vina in od ljubezni in v enem samem trenotku sem sanjal dolgo življenje ... Nalahko šepeče listje nad nama, kakor je šepetalo, predno sem zadremal in zmerom še počiva njena topla roka v moji ... Kako težke in žalostne sanje so bile vmes! ...

Ali nisem bil resnično zadremal, omamljen od vina in od ljubezni? Zakaj vzdramil sem se resnično.

»Zato sem te klicala, da bi se poslovil od mene. Če mi nimaš nič hudega očitati, zakaj bi se ne poslovil pošteno?«

Nekoliko ironije je bilo v njenem glasu, ali kakor se je tresel nalahko, sem spoznal, da je bilo v srcu več trpljenja nego ironije. Vedel sem, zakaj me je klicala, slutil sem že takrat, ko se je bil nagnil k meni Marijin obraz.

Kakor v tistem trenutku, ko sem se sklonil v vozu in sem poljubljal njeno srebrno roko, je zaplala v meni vroča kri, razpaljena od vina in od mladosti ...

»Ne govôri o slovesu! Zdaj si tako blizu pri meni, brez strahu ti lahko ovijem roko okoli vratu, brez strahu te lahko objamem in poljubim, v tej lepi noči, v tem prijetnem vrtu. Čemu bi govorila o slovesu?«

In resnično sem ji ovil roko okoli vratu in sem jo pritisnil k sebi. Takrat sem začutil, da je trepetala in da je bil ogenj v njenih licih ...

Kaj je ljubezen, nego hipno poželenje? Sanjal sem o Minki in njenih sladkih očeh še pred uro, pred pol ure, še pred pol ure bi bil dal življenje in svojo lepo kariero za prijazen smehljaj njenih ustnic ... Sanje, hipna norost! Tako stopi človek ponevedoma z gladkega tira solidnosti in misli, da je idealen ...

»Samo en poljub, Mária! — Nič ni bilo, sanje so bile vmes, in kakor nekdam je danes ... tisti večer je nocej!«

Zakaj tudi jaz sem trepetal in tudi v meni je gorela kri ...

In kaj je ženska? Dogovorili sta se bili o intrigici ... šepetali sta maščevalne besedice, srd in solze v očeh; ob-

jeli sta se najbrž in poljubili ... večno prijateljstvo, Bog vedi kaj ... in zdaj so gorela njena lica in njeno telo se ni umikalo, ko sem ga pritiskal k sebi s trepetajočo rokó ... Ali pa je bila v njenem srcu tista noč, tako kakor je sijala v mojem.. .

Zamahnila je nenadoma, vzdignila se je in je stala pred menoj. Slab sem bil in pijan, zato sem omahnil in udaril s komolcem ob klop. Popravila si je lasé, pritisnila si je roke na čelo.

»Zato sem te klicala, da bi se poslovila ...«

Njen glas je trepetal še zmerom in hripav je bil; poznalo se ji je na presekanih besedah, da je dihala težko ... V tistem trenutku, ko sem udaril ob klop, sem se streznil in glava me je zbolela ... Ni hotela slovesa, ni prišla ponj, ljubezni je hotela.

»Povej razločno ... in mi daj roko!«

To se pravi: povej razločno, ne, če me ljubiš, temveč, da me ljubiš! Tako more vprašati samo ženska in odgovor je zmerom očitna laž. Če je treba vprašanja, tedaj ni ljubezni, a kako bi odgovoril ženski, da je ne ljubim? Jaz vsaj nisem zmožen te reči, že zategadelj ne, ker čuti človek neko prijetno nagnenje do vsake lepe ženske.

»Márica!«

»Odgovori! Zakaj ti je odgovor težak?«

»Glej, Márica, jaz nameravam nastopiti v domovini rodoljubno kariero ...«

»Zakaj ne odgovoriš?«

Teško mi je bilo, resnično! In tudi posestvo je zelo prijazno, hiša je celó nanovo pobeljena ...

»Márica, dolga in odgovornosti polna je pot pred menoj. Domovina, ki ima toliko sovražnikov na severu in na jugu —«

Kljub vsemu, in če je hiša še tako lepo pobeljena, bi se bilo v tem trenutku nevarno vezati. En sam trenotek in duri so zaprte. In zasijalo je tedaj v moje srce tudi dvoje sladkostrogih, prešerno očitajočih oči.

»Domovina me pričakuje, Márica, in ti bi zahtevala, da se ne odzovem temu klicu?«

»Z Bogom, Franc!«

Kakor bič mi je švrknil njen pogled preko lic, iz jasnega mraka je švignilo dvoje plamenov; v velikem kolo-barju se je zavrtela senca na pesku, rasla je in se je izgubila; za platano so odhajali koraki.

Da bi pohitel za njo, da bi jo prijel za roko ...

»Márica!«

Zakaj mi je bilo težko pri srcu? Zdi se mi, da je nisem ljubil; ali bolj neprijetno je človeku, če izgubi žensko, ki ga ljubi, nego žensko, ki jo ljubi sam ... In čemu bi ne lagal? Čemu bi ne prisegal, da jo ljubim? O bedasta resnica, ki ne služi nikomur! ... Največ trpljenja in grenkobe mi je izraslo iz resnicoljubnosti in zdi se mi, da mi bo

zelo na kvar v tisti domoljubni karieri, ki jo mislim nastopiti in ki sem jo omenil že o mnogoterih prilikah ...

Vstal sem; truden sem bil in žalosten. Mirno so gorele bele zvezde, v platani je pošumevalo ... To je poslednji večer, poln nemira in bolesti; — o, da bi bilo jutro, da bi se vzdramile oči, pogledale v sonce! Že se mi zdi, da slišim tvoje trudno, naporno dihanje, o domovina! ...

»O, Minka!«

Zasmejal se je tanek glas in zasmejal sem se sam, ves začarani, zaljubljeni vrt se je zasmejal. Tam je sedela na klopi, pod platano, nežna in vitka, v beli obleki; bele zvezde so sijale na njen beli obraz. Pred njo je klečal trubadur.

»O, Minka! Prvikrat, ko sem vas ugledal —«

Ha, ha!

Smejala se je ona in smejala se je platana nad njima in tudi jaz sem se smejal od srda in od žalosti in od prešerne veselosti.

»Prvikrat, ko sem vas ugledal, o Minka, mi je vztrepotalo srce od neznane sladkosti, zapeli so slavci v mojem srcu, vzcvetele so majske rože v moji duši ... Vse moje življenje je vaše, polagam ga pred vaše nežne nožice, pred vas polagam svojo preteklost in svojo prihodnost ...«

Smejala se je, ali njene oči so bile ljubeznive in ni mu umikala svojih rok.

Ha, ha!

Kaj misliš, Minka, da jaz ne znam gruliti? No, Bog s teboj!...

Kakor pijan sem se vračal proti hiši in na pragu sem se spotaknil. Smejal sem se še zmerom, iz prsi pa se mi je vzdigalo rezko in grenko. Na stopnicah sem srečal Marijo ... Stran s tistim objokanim obrazom, ne maram objokanih obrazov, stran! Tvoja ljubezen, tvoje življenje? Kaj zdaj meni tvoja ljubezen in tvoje življenje? Ne poznam te! Bilo mi je nekoč, ali ni bilo — ne spominjam se! Z Bogom!

»Franc!«

Šel sem nerodno in ropotaje mimo nje.

»Z Bogom!«

Postala je in se je naslonila ob zid.

»Franc!«

Spotikal sem se po stopnicah navzgor in se nisem ozrl.

»Z Bogom!«

Ko sem odprl duri, mi je bušil v obraz zaduhel zrak, težak in gost, da bi ga rezal z nožem. Za mizo je stal zaspani, idealni študent, oči rdeče, nabrekle žile na čelu. Veзал je dolgo napitnico, njegov glas je bil tenak in kričeč, kakor da bi drgnil z jeklom ob steklo.

»Ob teh težkih časih, o rojaki, moramo stati ramo ob rami ... brez sebičnosti ... s svetim ognjem v prsih ...«

Spremljal ga je, slovesnim in bobnečim orglam podoben, Travnov globoki krohot ...

Napitnica je bila pri kraju, zazveneli so kozarci, vino se je razlivalo. Študent je uprl trudno glavo ob dlan, pogledal je v strop in je zapel z visokim glasom:

*»Lepa naša domovina ...
m'tadrata ... domovina;
oj junaška zemlja mila ...
m'tadrata ... zemlja mila ...«*

Nato je zaspal. Izpraznil sem kozarec, roka mi je omahnila na koleno, glava mi je klonila in zadremal sem.

V

Zaspano jutro je bilo; tenki sivi oblaki so plavali pred zarjo in so ji zastirali pot. Obrnil bi se k steni, da bi zaspal in se ne vzdramil več.

Tako mi je bilo, kakor da sem spal dolgo spanje brez sanj; leto morda, pol življenja. Kar je bilo zadaj, mi je bilo tuje, komaj polrazumljivo. Edino, kar sem čutil različno, je bila grenka žalost v srcu ...

Včeraj še mladost, vesela, lepega trpljenja in lepe sladkosti polna, danes že suho, trezno življenje. Kakor je bilo težko slovo, vendar mi je bilo žal celo po slovesu, po tistih poslednjih urah, ko se je poslednjikrat razživel srce, preden je krvaveč utihnilo. Nenadoma sem spoznal resnični pomen tistih dogodkov in hudo mi je bilo. Daleč so bile tiste ure, ne povrnejo se nikoli več in zato sem jih spoznal. Tako kakor gre sin z doma in se ozre poslednjikrat iz daljave, na mater, tiho ubogo žensko, ki stoji na pragu, in začuti prepozno ljubezen v srcu.

Bog s tabo, mladost! Domovina zove delavca ...

Napravil sem se hlastno in malomarno; hitel sem, da bi se poslovil ter bežal od ljudi, ki so se mi gnusili, kakor se mi gnusi človek, ki mi je bil pogledal pod suknjo ter zapazil nečedno goloto. Gnusili so se mi, zato ker so mi bili tuji in ker so me poznali. Ne mogel bi več govoriti z njimi, ne mogel bi jim več pogledati naravnost v oči, ne da bi pomežiknil ter se obrnil v stran. Človek, ki misli napraviti politično kariero, ne sme pokazati ljudem drugega, nego čedno suknjo; zakaj pod vsako suknjo tiči žival, dasi je sorta zelo različna.

Slivar, prijazni gospodar, me je pozdravil s širokim nasmehom na ustnicah ter mi je pogledal v lice na tak način, da me je bilo sram. Ali si ti kaj boljši od mene, Slivar, debeli rodoljub? Potrkal me je po rami.

»Kako ste spali, gospod doktor? Sinoči ste se lepo zabavali, kakor sem videl!«

Zasmejal se je in mi je pogledal še bližje v obraz.

»Ej, mladost, mladost!«

Stal sem na pragu in sem si zavihal ovratnik, ker mi je bilo hladno; tudi v glavi mi je šumelo. Drevje je bilo rosno, zaspano so se pomikali sivi oblaki na zahodno stran; popili so bili zarjo in le časih je kanila izza njih žareča kaplja ter ugasnila v vlažnem vzduhu. Na pesku pred vrtom je zahreščal pesek pod kolesi, nekdo je zaklical in voz je prišel mimo.

Travnovi so odhajali; v tistem hipu je kanila zlata kaplja od neba in zasvetil se je bel slamnik. Minka se ni ozr-la; nikoli več nisem videl njenega obraza in dal bi veliko, da bi ga videl. No, bilo je in je daleč! ... Takrat, ko se je zasvetil njen beli slamnik in ko je voz sunkoma zavil ter izginil, sem spoznal, da je izginila na urnem vozu moja mladost. Kadar se spominjam na prejšnja leta, se spominjam zmerom na tisti fini obraz z velikimi vlažnimi očmi, na tisto vitko, nežno telo in na beli slamnik. Vse, kar sem doživel kdaj prijetnega in lepega, vse, kar sem sanjal kdaj neumnega in sentimentalnega, se je združilo na tistem obrazu in stopi predme s prešernim nasmehom na polnih rdečih ustnicah, kadar mislim trezne misli na tej solidni poti rodoljubne kariere. Tako bi lahko rekel, da sem žrtvoval domovini svojo mladost ... Le urno, voz, preko ravnin in čez hribe, da ne ugle-dam nikoli več tistega belega slamnika! Zakaj človeku ni dobro, da postane sredi ceste in strmi v daljavo s speči-mi očmi; prehitevajo ga in ga sujejo v stran ...

Veliko žalosti je bilo še pred menoj, še dolg, težek dan do večera. Srce pa mi je bilo že trudno in je omahova-lo, tako da me je bilo strah besede, izgovorjene nenado-ma v bližini, strah pogleda, ki mi je šinil slučajno preko obraza.

Stopnice so zaškripale, toda Marice ni bilo; tudi nje nisem videl nikoli več. Da bi jo bil ugledal pred sabo ob

tisti uri, povesel bi glavo in kolena bi se mi tresla. Ni je bilo, ali ko sem šel mimo njene sobe, sem slišal trde, enakomerne korake; hodila je pač od okna do duri, glavo globoko sklonjeno, roke prekrižane na prsih ... In takrat, ko sem stal pred durmi ter poslušal njene korake, sem bil tako majhen in ničvreden človek kakor nikoli v življenju. Šel sem po prstih mimo duri, zato da bi me ne slišala in da bi ne bilo še večje moje ponižanje ... Zdelo se mi je, da sem jo bil oskrunil s svojimi poljubi, da sem jih bil vzal kakor pustolovec, ki se prikrade v pošteno družbo, zato da jo oslepari na nečeden način. Vedel sem, zakaj je trpelo njeno srce, ko je hodila od okna do duri, glavo sklonjeno, roke prekrižane na prsih. Ni toliko vode na svetu, da bi mogla kdaj izmiti gnusni madež mojih poljubov. Kajti občutil sem nenadoma, da me ni ljubila ... Ej, Marica, ti, ki je zdaj tako strog in hladan tvoj obraz, izmij si ustnice! Resnično, dasi je bilo veliko moje ponižanje, vendar je bilo tudi precej ško-doželjnosti zraven. Zelo posebne vrste, sladak in ničvreden je občutek človeka, ki je bil osleparil žensko za nezaslužen poljub in uživa potem na tihem njen srd in sram ... Jutro je že bilo, že se je dvigal tam klanec moje rodoljubne kariere in zato so bile moje misli zmerom bolj mirne in solidne.

O, da bi se že vzdignil dan, da bi se nagnil večer! ...

Voz nas je že čakal pred vrtom, poslovili smo se zelo na kratko in skoraj neprijazno. Marija je sedla poleg mene, nama nasproti pa je sedel idealni študent, ki je prejšnjo noč trubaduril po vrtu. Zaspan je bil in bled, molčal je vso pot in se je ukvarjal najbrž z zaljubljenimi stvarmi. Vesel sem bil, da je prisedel k nama; tako sem bil varen vsaj med potjo.

Nikoli ne pozabim puščobe tistega dné, samotne žalosti tiste vožnje, žalosti toliko večje, ker ji ni bilo očitnega vzroka. Nizko so se plazile moje trudne, težke misli, ob blatnih jarkih, za lenim vozom. Pomisliti sem hotel na domovino, na svojo veselo in zaslužno prihodnost, toda vzdignilo se mi je v grlu kakor stud. Ne vem, kako je to, da človek časih za najprijetnejše stvari na svetu nima smisla ...

Marija ni bila lepa tisto jutro. Sedela je poleg mene molčé, roke v naročju, in se ni ozrla name; motno in trudno so strmele oči, nič življenja ni bilo v njih. Obraz je bil bled, v eni sami noči so lica splahnela ... Tako je govoril naglas in očitajoče njen obraz, jaz pa sem bil vesel, da so molčale njene ustnice. Ko bi se vsakdo vdal sentimentalnim čustvom — kdo bi ne hodil po cesti razoglav, čelo s pepelom potreseno?

Voz je postal, poslovila sva se od študenta ter sva se napotila peš proti domu. In kakor sva bila sama, je vztrepetalo moje srce in se je prikazala kri v njenih licih.

Šla sva zmerom hitreje, dasi se nama ni mudilo nika-mor. Tako kratka ni bila tista pot nikoli; hiše so hitele mimo, kakor da bi se vozila z brzovlakom. Na stopnicah sem čutil, kako so mi lica drevenela, kako so bili zme-rom bolj nerodni in težki moji koraki. Pogledati sem ji hotel v obraz, izpregovoriti sem hotel besedo, ali bil sem kakor otrok, ki gre za očetom molče po stopnicah in se boji zaslužene kazni.

»Tako sva torej doma!« sem izpregovoril s tako ne-umnim, prisiljenoveselim glasom, da me je bilo takoj sram. Kaj pa sem hotel povedati drugega? Ali naj bi jo bil poljubil, kakor sem jo poljubljal, kadar sva se vračala od prijaznega večera, obadva razgreta, sita vina in lju-bezni žejna? Zdaj so napočili resni dnevi in človeku, ki namerava nastopiti rodoljubno kariero, se ne spodobi-jo zlagani poljubi. Napotil sem se naravnost v svojo izbo.

Pospravljaj sem tam svoje stvari; polagal sem v kov-čeg zelo vestno kos za kosom, pozabil nisem ničesar. Časih sem postal in sem poslušal; šumelo je v sobi, za-škripali so koraki, premaknil se je stol; vsak šum me je vznemiril, bal sem se, ne vem česa; in zmerom večji je bil moj strah. Ali ne pride zdaj, ali ne odpre duri, tako počasi, čisto tiho, kakor sem se bal otrok strahu opol-noči? Veliko je bilo tisto trpljenje kdaj mi ga poplačaš, o domovina?

Čemu ta strah? Kje je bila moja krivda? Poslavljal sem se od mladosti, zato ker je bilo sonce že visoko. To je bila moja dolžnost, ni bil greh. Sram me je bilo, očital sem si plašljivost in pretirano tenkočutnost, ko sem se poslavljal od mladosti kakor tat, kakor hudodelec — s tresočimi koleni, z nezaupnimi, plašnimi očmi. Tako sem popravil kovčege in sem stal sredi izbe. No — v božjem imenu! Odprl sem duri in sem se jako začudil.

Tudi ona se je poslavljala; stala je poleg kovčega sredi sobe in me je pozdravila z velikim, tihim pogledom.

»Kam, gospa Marija?«

»Poslavljam se, dolgčas bi mi bilo tukaj ... Čemu ,gospa'? Bodiva prijatelja poslednji dan!«

Takrat se je nekaj zelo nizkega oglasilo v meni in ponižal sem se po nepotrebnem. Šinilo mi je namreč nena doma preko misli, da bi se opravičil na kak lep, teatraličen način — da bi napravil prijetno zaokrožen, takorekoč umetniški zaključek tej stvari. Zakaj lahko rečem, da prisojam umetnosti, umetniškemu učinku in umetniški gesti v življenju samem veliko večjo važnost, nego na papirju ali na platnu. Takrat pa sem bil vznemirjen in bolan in zato se mi umetniški efekt ni popolnoma posrečil. Rad bi zamolčal to stvar, ali namenil sem se bil že koj od začetka, da popišem vse po pravici.

Pokleknil sem prednjo in sem jo prijel za obedve roki.

»Marija, odpusti mi!«

Že v tistem trenutku sem začutil nevarnost in smešnost te poze. Preveč je bila trezna in preveč zlagana, da bi mogla biti naravna vsaj na videz. Kadar oprosti ženska človeku, pred njo klečečemu, mu oprosti iz zaničevanja, nikoli iz ljubezni. In tudi vedeti je treba človeku sekundo, ko plane osrečen kvišku ter pritisne na burno srce njo, vdrugeč premagano. Jaz nisem vedel tiste sekunde in dolgočasil sem se na kolenih.

»No, vstani, Franc! Molčiva, tako je najboljša, in posloviva se mirno ...!«

Tudi njen glas je bil miren in brez življenja, kakor so bile motne in tihe njene oči.

»Kam se odpravljáš?«

Nisem se bal več zase; vzbudilo se mi je v srcu sočutje, natanko v tistem trenutku, ko se mi je odtujilo njeno srce in ko je šinila preko njega prva senca zaničevanja.

»Kaj bi ti živel v tej sobi, Franc?«

Ves miren je bil njen glas, mene pa je bilo strah tega miru. Resnično, tudi jaz bi ne živel sam v tej sobi; podobna je bila mrtvašnici ...

Nato sva pila čaj in sva se razgovarjala, tako trezno in mirno, kakor človeka, ki se nista videla prej nikoli in ki govorita o svojih privatnih stvareh le zategadelj, ker si sedita slučajno nasproti v železniškem kupeju in jima je dolgčas. O nerodni železniški vožnji, o vsakdanjih opravilih, o sorodnikih in znancih — o rečeh, ki ne zanima-

jo nikogar in pripovedovalca samega najmanj. Govorila sva mirno, v srcu pa je kljuvalo neprestano in nikoli si nisva pogledala v oči, da bi ne utihnila ter ne spoznala vse žalosti in laži tega hladnega slovesa. Vso lepoto oči in lic so ji popile utajene solze tistega večera, in vendar je tedaj, ko sem ji sedel nasproti in si ji nisem upal pogledati v obraz, vzplapolala v meni poslednjikrat večerna zarja ljubezni, otožnost po ugaslem lepem dnevu.

Vstala sva in sva stala pred durmi dolgo časa. Nisem imel toliko poguma in ne toliko moči, da bi ji ponudil desnico. Tudi njene roke so visele mrtve ob životu; gledala je proti oknu in ustnice se niso genile.

»Pa zbogom!«

Zdaj že ni bilo več laži med nama; ni me vprašala, če se vrnem, ker bi bila laž že vprašanje samo. Kar sva govorila, je imelo komaj opravka s srcem; zakaj srce je govorilo drugače.

Ponudil sem ji roko.

»Morda se vidiva še kdaj!«

Poljubil sem jo in njene ustnice so bile mrzle kakor njena roka. Šel sem urno po stopnicah, ob oglu pa sem se ozrl; stala je še zmerom na pragu, njen obraz pa je bil miren kakor prej; ne v očeh, ne v izrazu ustnic ni bilo bolečine.

V slovo sem zamahnil še enkrat z roko, stvar je bila pri kraju in oddahnil sem se, ko sem stopil na cesto.

Na kolodvoru sem čakal dolgo, vlak se je bil zamudil. Sprehajal sem se med šumno gnečo po žarko razsvetljenem peronu; glava mi je bila malo težka, drugače pa mi je bilo prijetno pri srcu. Končano, vse končano! Iz-zvenel je poslednji akord tiste lepe pesmi o mladosti, zelo bolesten je bil tisti akord, tako da mi je zarezal globoko v srce, — toda končano!

Stopil sem v kupe, naslonil sem se udobno v kot ter sem pogledal skozi okno. V tistem trenutku se je voz stresel in se je pomaknil počasi po tiru. Okno je bilo motno, obrisal sem ga z dlanjo ter sem pritisnil čelo na steklo. Spet se je stresel voz, luči so izginile.

Prej že tako lahko, že utolaženo, mi je zastalo srce nenadoma v čudnem strahu. Ko sem se dotaknil stekla s čelom, sem opazil na peronu dvoje oči, naravnost vame strmečih. In nikdar v dolgi dobi tistih bridkosti polnih poslednjih dni nisem občutil tako ledene, polnočne groze kakor v trenutku, ko sem videl dvoje mrtvih oči, naravnost vame strmečih. Pač ugasne nekoč za zmerom, zatone v noč mladost; tiste oči ne ugasnejo nikoli ... Ugledal sem jih spet, ko sem stopil na peron, ugledal sem jih, ko sem se sprehajal nekoč o mraku po ljubljanskem polju, vidim jih časih, ko se vzbudim ponoči in bojim se, da jih ugledam tudi nocoj ...

Minilo je vse, skoraj je že legla noč na tiste sentimentalne čase, prav do poslednjega poljuba; toda zdi se mi,

da me veže nanje nekaj nelepega, zelo neprijetnega. Nevidna nočna vez je med nočjo tistih časov in dnevom te lepe rodoljubne kariere, ki sem jo bil nastopil z najboljšimi, povsem nesebičnimi namerami. Tako mi je časih, kakor da bi vlečil verigo za seboj; in če se opletam, če grizem, osvoboditi se ne morem. To je jako sitno, ovira me ob mnogoterih prilikah in očitam si po vsej pravici, da je moje srce preveč tenkočutno in obzirno ...

Mimo mene pa hodijo ljudje, prehitevajo me kanalje, ki bi smehljaje zadavili človeka, če bi jim stal na potu ... Kaj sem ti storil, o mladost, da me preganjaš? Odpusti, izpusti, — domovina zôve delavca! ...

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-181-9